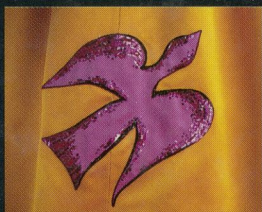
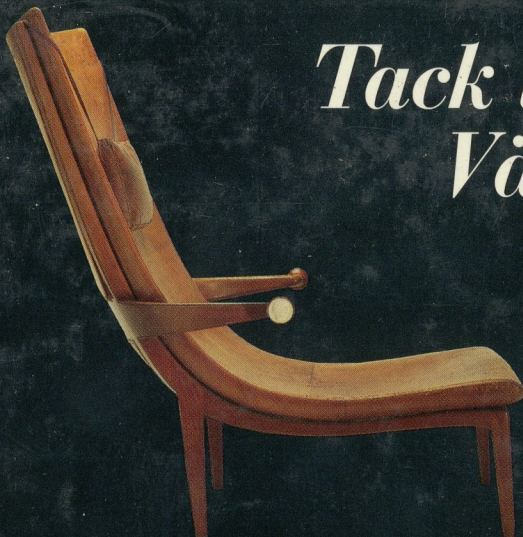

Tack vare våra Vänner!

*Tack vare våra
Vänner!*

NORDISKA
MUSEET

FATABUREN 1994

Tack vare våra Vänner!

NORDISKA MUSEETS OCH SKANSENS ÅRSBOK

FATABUREN 1994

FATABUREN 1994

ISBN 91 7108 356 1

ISSN 0348 971 X

Redaktör Teje Colling

Fotograf och bildredaktör Birgit Brånvall

Layout Börje Reinhold, Bohusläningens Boktryckeri AB

Omslag Lena Lindqvist

Teknisk redaktör Berit Nordin

Bildmaterialet tillhör Nordiska museet om inte annat anges. I de fall fotografens namn inte uppges är denne okänd.

Summaries translated into English by Skans Victoria Airey

Tryckt hos Bohusläningens Boktryckeri AB, Uddevalla 1993

1700-TAL I REPRIS

NYA FAKTA OM GAMLA MÖBLER

Per Falck

Möbler har utgjort en betydande del av Vännernas gåvor under dessa sjuttiofem år. Om man betänker att åtskilliga av de 141 förvärven består av mer än ett föremål, alltifrån hela eller halva dus-sin stolar till det innehållsrika bohaget på Svindersvik, så inser man lätt att det faktiska antalet är synnerligen stort.

Vännernas insatser har ofta tagits i anspråk då det gällt särskilt betydelsefulla och kostnadskrävande förvärv. Det högklassiska lös-öret på Svindersvik är redan nämnt, några praktfulla föremål från Carl Gyllenstiernas inredningar på Steninge vid tiden omkring 1700, är andra Vän-gåvor. Signerade möbler av våra mest fram-stående snickare och stolar under 1700- och 1800-talen samt några av Stockholms snickarämbetes mästestycken har också kommit till museet med Vännernas hjälp.

Detta innebär att Vännernas gåvor rymmer många såväl kultur-historiska som möbelhistoriska toppnummer. Det är därför inte så lätt att ur denna mångfald av ofta välkända möbler, klockor och speglar välja ut några föremål till förnyad presentation.

Bland alla dessa föremål finns dock sådana som trots sin kvalitet varit i högre eller mindre grad anonyma, men där den forskning som senare gjorts på Nordiska museet givit möblen en ny identitet, eller där ny kunskap kunnat höja den kulturhistoriska pulsen. Det är om några sådana möbler som detta skall handla.

EN TIDIG BYRÅ AV OLOF MARTIN

I paviljongen på Svindersvik finns en stor tvålådig byrå av tidig franskpräglad rokokotyp. Den är, som snickartermen lyder, "enkelt svept", dvs den buktar endast i ett plan, alla vertikala linjer är raka och den har sålunda ingen "mage" som den mer utvecklade rokokobyrå. Formen är tung och allvarsam. Faneret är av valnöt, lagt med friser och fyllningar och byrån täcks av en skiva av välhuggen, grönspräcklig kolmårdsmarmor. Beslagen av brännförgyllt brons i mogen rokoko är tämligen stora till formatet och till lika byråns modernaste accenter. Den är snickrad på furu och drar man ut en låda så finner man att den är av al. Man har därför vetat att det rört sig om en svensk byrå, sannolikt stockholmstillverkad, och tillkommen uppskattningsvis under 1740-talets förra del. Som de flesta svenska möbler från tiden före 1760-talet är den osignerad och har därför fört en tämligen obemärkt tillvaro i museets samlingar.

Våren 1985 bröts dock anonymiteten. Då utbjöds till försäljning på Stockholms Auktionsverk en praktiskt taget identisk byrå. Till och med sättet att fästa draghandtagen – en genomgående bult med slät skalle – överensstämde. Denna byrå var också osignerad men på stenskivans undersida fanns i rödkrita marmorbrukets anteckning om vilken snickare som beställt skivan – Martin. Byrån inköptes av Nationalmuseum och felande detaljer kunde sedan rekonstrueras efter Svindersviks-byrå.

Olof Martin, verksam i Stockholm 1736–1762, och på 1750-talet snickarämbetets ålderman, har tidigare presenterats i Fataburen (1983) och var därför redan känd som en snickare av förnämsta klass. Han räknade bl a den blivande drottningen Lovisa Ulrika till sina kunder. Tidigare kände vi emellertid endast hans stil från 1750-talets början och i en mer framskriden fas av rokokon. Nu har vi kunnat förflytta oss nästan ett decennium bakåt i hans stilutveckling.

Martin var utbildad i Paris och London. Han var troligen den ledande stockholmssnickaren under 1740-talet tills han så småningom fick stiga åt sidan för Lorentz Nordin, som representerade en parisrokoko av modernare snitt. Martin är, vid sidan av den gamle senbarockmästaren Johan Hugo Fürloh, den förste svenske möbelsnickare till vilken det gått att samla en mer varierad pro-

En stor, tvålådig byrå av stockholmsmästaren Olof Martin från 1740-talet. Foto Peter Segemark.

duktion. Vi känner idag åtskilliga arbeten av Olof Martin och han framstår genomgående som de förmögna beställarnas snickare. Beslagen är nästan alltid brännförgyllda och skivorna av kolmårdsmarmor – extra kvaliteter som vi vet kunde kosta väsentligt mer än själva snickeriarbetet. Martins möbler har därigenom haft en helt annan status än de mer borgerliga och ålderdomliga byrårar

som samtidigt tillverkades i Stockholm av Johan Hugo Fürloh och hans unge efterföljare Christian Linning.

Marmorbruket i Kolmården har av allt att döma börjat tillverka byråskivor vid 1740-talets början. Tidigare förekom sådana inte i Sverige. Kanske har överintendenten Carl Hårleman haft ett finger med i spelet eftersom det gällde att ge en kunglig framtoning åt de möbler, som nu skulle tillverkas för att ge en värdig inramning åt det unga kronprinsparet Adolf Fredrik och Lovisa Ulrika.

I Nordiska museets samlingar intar Svindersviks-byrån en viktig roll som ett högklassiskt och tidigt arbete av Olof Martin från den svenska rokokons barndom. Samtidigt är den ett av de första exemplen på en svensk byrå med stenskiva.

LORENTZ NORDINS SEKRETÄR

Det är svårt för den som fascineras av rokokosnickarnas skicklighet att inte stanna upp i beundran för den lilla sekretär, fanerad med olivträ, som genom Vännernas försorg kom till Nordiska museet 1921. Utan tvekan är den ett av de mest fullödiga uttrycken för rokokon inom den svenska möbelkonsten. Inte oväntat finner man Lorentz Nordins stämpel på ryggen. Trots den skulpturala massivitet som präglar möbelen har Nordin lyckats att genom benens spänst och tåspetsdans förta intrycket av tyngd, och istället förmedla en känsla av viktlöshet. Skickligt har han också med samma syfte utnyttjat fanerets ådring, som från benen lagts i en riktning svagt uppåt.

Lorentz Nordin var den svenska rokokons ledande möbelsnickare. Han var västmanlänning till börden och född 1708. Nordin fick sin grundutbildning i Stockholm och vidareutbildade sig under 1730-talet i Paris, som redan då var modets huvudstad. Vid återkomsten 1743 knöts han som kunglig hovsnickare till hovet i Stockholm. Överintendenten Carl Hårleman ville sannolikt försäkra sig om att ha parisutbildade snickare till hands då det gällde att förse den nya slottsbyggnaden i Stockholm med möbler av franskt snitt.

1740-talet, då Nordin introducerade den franska rokokon i Stockholm, är än så länge det okända decenniet i hans liv. Han arbetade för hovet och den kungliga familjen, men i avsaknad av signaturer och klara arkivaliska uppgifter har hans produktion ännu inte kunnat inringas. Berömda är dock de tio stora skåpen för Lovisa Ulrikas mynt-, medalj- och naturaliekabinett på Drottning-

Runt fällbord av massiv mahogny av Lorentz Nordin.

holm. Nordin blev 1752 mästare vid Stockholms snickarämbete utan att behöva tillverka det obligatoriska mästerstycket. Samma år hade han fått fullmakt som drottningens hovschatullmakare, vilket säkert underlättade ämbetets beslut. Sin verkstad öppnade Nordin i Slottsbacken 8, där han blev bofast de följande tjugo åren. Slottet stod klart för inflyttning, och Nordin fick de följande åren stora beställningar. Bland annat levererade han sju par stora byråar med förgyllda beslag och skivor av vit marmor.

Nordins verkstad fick en betydande storlek och bör med sina tio hyvelbänkar ha varit en av Stockholms största. De kungliga beställningarna hade givetvis haft en viktig statusfunktion, och verkstaden hade under 1750- och 60-talen en ledande roll bland huvudstadens tillverkare av exklusiva fanérmöbler. Nordin fortsatte också hela tiden att arbeta i en elegant hovstil, som dock alltid präglades av återhållsamhet.

Sedan Nordin blivit mästare hade han en omfattande tillverkning för den öppna marknaden. Produktionen var varierad men omfattade främst byråar, sekretärer samt olika slag av bord och schatull. Bland bordstyperna fanns även runda fällbord av massiv mahogny och av utpräglad engelsk karaktär. Ett sådant bord skänktes av Vännerna 1926.

Det är som regel svårt att tidsbestämma mer udda möbelformer ur en snickares produktion. Vanligtvis är det väl också rätt ointressant, men med hänsyn till Nordins långa verksamhetstid och hans centrala roll inom den svenska möbelhistorien saknar det i fallet med sekretären inte betydelse. Av en tillfällighet har dock denna fråga fått sitt svar. Dold i möbelns inre har man nämligen haft turen att hitta en gesällpåteckning. Gesäller fick inte signera men gjorde det därför gärna. Där står "David Gabriel Stumpff". Det var alltså Stumpff som efter Nordins mallar och anvisningar haft det praktiska ansvaret för själva tillverkningen.

Om Stumpff liksom om andra gesäller är det sparsamt med uppgifter. Var de inte gifta så redovisades de under mästarens hushåll och påträffas sällan i arkivregistren. Vi vet dock att Stumpff arbetade hos Nordin några år omkring 1770, och det är alltså då som sekretären bör ha tillverkats. Tio år tidigare hade han varit gesäll hos Johan Henrik Reimers. År 1769, medan han arbetade hos Nordin, anhöll han hos snickarämbetet i Stockholm om att få göra mästarprov. Han hade då varit gesäll i 22 år och bör ha varit född omkring 1730. Möjligen var han bror till parissnickaren Jean-

Lorentz Nordins valnötsfanerade sekretär från ca 1770. Foto Peter Segemark.

Chrysostome Stumpff, född 1731 i Schwaigern, en stad i Schwaben i Bayern. Denne gifte sig 1760 i svenska ambassadens kapell i Paris, vilket ju antyder en svensk anknytning.

David Gabriel Stumpffs anhållan om mästarprov bifölls av snickarämbetet först 1771. Som mästerstycke skulle han tillverka ett s k kabinettskåp med runda hörn och fanerat med valnöt samt ett spelbord, d v s det normala provet för en mästerskapssökande gesäll vid denna tid. Arbetet skulle som brukligt var utföras på nio månader. Stumpff återkom dock aldrig, och något mästerstycke blev av allt att döma aldrig tillverkat. Ännu 1775 finns han dock i

arkivalierna, nu gift, men redovisad som "snickare – styckmästare", alltså en som arbetar på sitt mästestycke.

Nordins verkstad upphörde 1773. Vår sekretär är alltså förhållandevis sen i hans produktion. Det är givetvis intressant att detta utsökta och spirituella stycke rokokotillverkats samtidigt som den gustavianska stilen gjorde sin entré i Stockholm.

Lorentz Nordin var en skicklig yrkesman och möbler från hans verkstad är alltid omsorgsfullt gjorda. Det var något som även samtiden uppskattade. Gjorda "efter herr Nordins vanliga arbetsätt med mer än vanlig omsorg" är ett dåtida omdöme om några möbler från hans verkstad. Nordiska museets lilla sekretär är ett mycket gott exempel på detta.

"1 SWART SKRIFBORD"

Charles Totties malmgård i Skansens stadskvarter visar hur en förmögen stockholmsborgare på sjuttonhundratalet kunde inreda sitt hem. Tottie var grosshandlare och tillhörde en familj som på 1680-talet invandrat från England. Byggnaderna, som låg vid Bondegatan på Södermalm, hade börjat uppföras på 1760-talet och huvudbyggnaden fick under detta och nästa decennium "några av Stockholms elegantaste 1700-talsinredningar" (Selling).

Huvudbyggnadens fasta inredningar var till stor del bevarade när huset flyttades till Skansen på 1930-talet. Charles Totties bouppteckning från 1776 med rumsvisa förteckningar över lösöret gav en god hjälp då det gällde att rekonstruera möbleringen. Familjebanden med England avsatte starka och för svenskt vidkommande ovanliga spår i inredningarna. Till viss del präglades dock hemmet av den parispåverkade rokokon som var kännetecknande för Stockholm under 1750- och 60-talen.

Av fransk karaktär är också den veterligt enda möbel som gått att härleda till Charles Totties hem. I sängkammaren, som också gjorde tjänst som hans privata arbetsrum, antecknades 1776 "1 Swart skrifbord". Bordet kom enligt traditionen med hans sonson till Älvkarleö bruk och ärvdes sedan inom familjen Tamm. År 1936 kunde det förvärfvas av Nordiska museets Vänner och har nu återfått sin tidigare plats i sängkammaren på malmgården.

Det stora skrivbordet i svartbetsad och lackerad al och med sidoställd uppsats eller skåp i brevgömma, är av den typ som utgör en välkänd ingrediens i det svenska kulturarvet från rokokon. I

Skrivbord av svartbetsad och lackerad al, med brevgömma. Foto Peter Segemark.

många hundratals exemplar har de levererats från Stockholms snickarverkstäder till såväl privata beställare som till de statliga ämbetsverken. Bland mer kända tillverkare kan nämnas Lorentz Nordin, Christian Linning och den på Drottningholm verksamme slottssnickaren Petter Widbom. Bordens storlek växlar, men till formen är de alla mycket lika varandra. Härvidlag utgör det tottieska bordet inget undantag. Den rika utstyrseln av brännförgyllda bronsornament av mycket fransk karaktär förvandlar dock detta bord till en praktmöbel, och ställer det i främre ledet bland bevarade svenska rokokomöbler.

Vid en Bukowski-auktion hösten 1985 försålades ett skrivbord av samma typ och med nästan total överensstämmelse vad gäller bronsbeslagen. Detta bord, som bar drottning Lovisa Ulrikas ägarstämpel, var dock inte svartlackerat utan fanerat med amarant, vilket ytterligare ökade den luxuösa prägeln. Det var länge tveksamt om bordet skulle uppfattas som svenskt eftersom tekniska konstruktioner, bl a lådsammansättning och i viss mån även virkesvalet, tydde på parisarbete. Det kunde dock så småningom fastslås att bordet var tillverkat i Sverige men av en snickare som utbildats i Paris och tagit starka intryck av fransk snickeriteknik.

En teknisk undersökning av tottiebordet på Skansen ledde snabbt till konstaterandet att de båda borden inte bara var till utseendet nästan helt överensstämmande, utan att de också med all sannolikhet hade tillverkats på samma verkstad med några års mellanrum. Det tottieska skrivbordet är, med visst bibehållande av franska konstruktionslösningar, mer svenskt till sin karaktär. Att vissa konstruktioner och detaljlösningar varit kännetecknande för olika verkstäder är känt. Om bl a lådsammansättningen kunde antagas vara specifik för denna verkstad hade vi här att göra med en tidigare inte identifierad snickare, som var utbildad i Paris och därefter verksam i Stockholm.

För att tidsmässigt ringa in denne är det givetvis betydelsefullt att kunna datera de två borden. Man kan då utgå från att det starkt parispåverkade Bukowski-bordet med Lovisa Ulrikas ägarstämpel är det äldsta, och att Charles Totties bord tillkommit sedan hans arbetsteknik hunnit försvenskas något.

Petter Widbom har 1758 signerat och daterat ett svart skrivbord, som till formen är av samma typ, och av Lorentz Nordin finns ett på Stockholms Observatorium med bevarad räkning från 1756. Åren 1754 och 1755 tillverkade Nordin flera sådana endast arkiva-

liskt kända bord för den då pågående möbleringen av Stockholms slott. Vid 1750-talets mitt har de svarta skrivborden således varit väl etablerade, och en datering av det tottieska bordet till omkring 1750 är därför fullt möjlig.

Då det gäller de mycket fransyska men säkerligen stockholms-tillverkade bronsbeslagen, är underlaget magrare. De genombrutna formerna återfinner man på nyckelskyltar till en byrå på Stockholms slott (HGK 421), daterbar till 1740-talets mitt. Både dessa och de vegetativa inslagen träffar man på i teckningar av guldsmeden och den konstnärlige mångsysslaren Christian Precht från 1740-talets början.

Lovisa Ulrikas och Charles Totties bord kan med vissa marginaler dateras till 1740-talets andra del. Av de parisutbildade snickare vars tillverkning vi idag känner till och som varit verksamma vid denna tid – Lorentz Nordin och med viss tvekan Olof Martin – har ingen veterligen använt sig av så fransspräglad teknik.

Det finns dock en snickare vars produktion än så länge är oidentifierad men som under mer än tio års tid var gesäll i Paris. Denne är Samuel Pasch, bror till porträttmålaren Lorentz Pasch d ä. Liksom Lorentz Nordin arbetade han i Paris på 1730-talet och de båda gesällerna återkom till Sverige med några månaders mellanrum 1743. Båda knöts som hovsnickare till slottet i Stockholm. År 1747 anhöll Pasch om förening med snickarämbetet, dvs att som mästare få driva egen verkstad. Som sådan skulle han ha möjlighet att få kunder även utanför hovet och den kungliga familjen. Hans anhållan beviljades och han blev förklarad mästare utan att behöva tillverka något mästerstycke. Något sådant hade aldrig hänt förut och vittnar om den respekt man hyste för Paschs skicklighet. Om hans fortsatta verksamhet i Stockholm saknar vi ännu uppgifter.

En attribuering av de båda borden till Samuel Pasch kan bara ske på sannolika grunder. Pasch var en omvittnat skicklig snickare med lång utbildning i Paris. I hans egenskap av hovsnickare är det naturligt att kunna koppla samman hans namn med arbeten för kronprinsessan. Det är också arkivaliskt belagt att Samuel Pasch 1744 tillverkade ett fanerat skrivbord för Lovisa Ulrika. Sedan Pasch 1747 blivit mästare i snickarämbetet kunde han ta kunder utanför hovet. Vid den tiden bör också den franska tekniken något ha hunnit anpassas till svensk snickartradition, såsom i bordet för Charles Tottie. Men helt säker kan denna attribuering bli först när vi lyckas identifiera en bevarad möbel av Samuel Pasch.

EN VÄGGPENDYL FRÅN 1750-TALET

Den svenska rokokons framväxt på 1730- och 40-talen innebar att banden med Frankrike knöts allt fastare. De svenska hantverkare som sysslade med tillverkning av bostadens fasta och lösa inredning hamnade på sina gesällvandringar allt oftare i Paris. Inom urmakerikonsten hade franska hantverkare blivit ryktbara genom sin skicklighet och där skedde också utvecklingen av såväl teknik som nya fodralformer.

En av de svenska urmakargesäller som vid 1700-talets mitt begav sig till Frankrike var Johan Lindqvist. Han vidareutbildade sig där hos Julien Le Roi, en av de främsta urmakarna i Paris. 1754 återvände han till hemlandet och fick samma år Kommerskollegiums resolution på en urfabrik i Stockholm. Denna skulle framför allt bedriva tillverkning av fickur efter den franska momentmetoden som innebar att varje arbetare endast tillverkade en begränsad del av urverket.

Johan Lindqvist fick stor betydelse för utvecklingen i Sverige. I en rapport från 1750-talets slut sägs med hänсыftning på Lindqvist och ett par andra stockholmsurmakare att man nu med nöje ser "att ett svenskt ur, gjort utav någon utav de bekanta svenska mästarna hellre köpes än ett dylikt av en Graham, en Elliot eller en Le Roy. Jag vill lägga den omständigheten härtill att de svenska fabrikererna, när så åstundas, försäkra sina ur för fel på trenne års tid" (Schröderstierna).

1932 fick Nordiska museet i gåva av vänföreningen en väggpendyl av Johan Lindqvist i fodral av brännförgyllt brons som kröns av ett strålnippe. Formen är av fransk karaktär och raffinerat elegant. Den avslutande ciseleringen är av mycket hög kvalitet.

Väggpendylen var en helt ny fodralform, som skapats i Paris kort före seklets mitt. Det franska namnet "cartel" med betydelsen enhet, anses innebära att typen utvecklats som en formmässig sammansmältning av bordspendeluret och den väggkonsol på vilket det kunde placeras. Väggpendylen togs raskt omhand av de franska konstnärerna och bronsgjutarna och blev under rokokon ett av de elegantaste och mest outrerade inredningsföremålen, genomgående tillverkade av brännförgyllt brons. Genom sin dyrbarhet blev de aldrig vanliga och formen översattes här hemma i skulpterat och förgyllt trä.

Det är dock genom en samtida uppgift känt att franska bronsfodral, ibland även med urverk, relativt tidigt importerades till

En tidig väggpendyl av Johan Lindqvist i bronsfodral från Le Roi i Paris. Foto Mats Landin.

Sverige. Det finns anledning att lägga samman detta med Vänner-
nas bronspendyl. Denna är dock inte unik. Ett likadant fodral men
med verk av den berömde stockholmsurmakaren Petter Ernst före-
kom för några år sedan i handeln. En spännande slutsats kan san-
nolikt dras av ett tredje ur med fodral av samma typ. Det försålles
vid en Bukowski-auktion i Stockholm 1923. Urverket var här inte
stockholmstillverkat utan istället signerat Le Roi, Johan Lind-
qvists franske läromästare. Av detta kan man dels med relativt stor
säkerhet dra slutsatsen att fodralen verkligen är paristillverkade.
Men det är därtill mycket troligt att det är Johan Lindqvist själv,
som vid återresan från Paris haft med sig några fodral och hela pen-
dylen av den typ som han var van att se på den verkstad där han ar-
betade. Såväl ur som fodral har han sedan kunnat visa upp vid
Kommerskollegium och därefter med kanske god förtjänst avyttrat
till privatpersoner och urmakarkollegor. Mycket kan därför tala
för att Vännernas gåva är ett av de tidigaste bronsfodralen i Stock-
holm, och att Johan Lindqvist själv fört det med sig från Paris.

EN LACKMÅLARE I STOCKHOLM

Under 1700-talet fanns en särskild yrkeskategori, lackmålare, som i
Sverige arbetade under skydd av statliga privilegier åtskilda från
det skråbundna målarämbetet. Tekniken hade man i Europa lärt
sig vid 1600-talets mitt genom den då nyöppnade handeln på Kina.
På engelska och holländska fartyg fördes en ström av orientaliska
föremål till Europa. Detta ledde till ett mode, kineseriet, som fick
en sällsynt lång varaktighet. I furstliga och adliga miljöer in-
rättades kinesiska kabinett, där orientaliska importarbeten – pors-
lin och lacker – placerades. Stilen nådde en vidare spridning och
populariserades genom att man efterbildade det kinesiska import-
godset. Då det gällde lackmåleriet skedde detta genom hantverka-
re av varierande skicklighetsgrad som spred stilen i Europa. Med
1700-talet europeiserades stilen alltmer och tekniken kom i van-
ligtvis förenklad form till fortsatt användning vid möbeldekor.
Dessa lackmålade möbler – byråar, tebord och klockfodral – var
högt uppskattade av samtiden och kunde vara mycket dyrbara. I
Paris fick fyra bröder Martin 1730 patent på en mycket högklassig
lack, som var helt jämförbar med den kinesiska och detta bidrog
starkt till att höja lackmåleriets anseende.

År 1944 överlämnade Vännerna till museet en rokokobyrå deko-

*En lackmålade stockholmsbyrå
som sannolikt målats vid Jonas
Klefverströms verkstad på
1770-talet. Foto Peter Segemark*

rerad i lackmålning. Byrån är trelådig och till formen av normal svensk rokokotyp. Lådfroter och sidor är täckta av målade landskapsbilder. På sidorna täcker motivet hela gaveln medan de utanpåliggande lådförstyckena på framsidan omöjliggör en sådan storfigurig dekor. Här ligger istället motiven i utsparade fält, två på varje låda. Runt bilderna finns tunna och graciösa ramverk, förgyllda och i svag relief. Dessa ersätter de lister av brännförgylld brons, som man i exklusiva fall satte på rokokons fanerade byråar. Skivan av trä är målad att föreställa marmor. Landskapsbilderna utgör fria tillämpningar på graverade franska 1600-talsförlagor av bl a Israel Silvestre (1621–1691). Dessa var under följande sekel ännu i bruk och användes t ex av Jean Eric Rehn då han undervisade prins Gustaf i teckning (enl. vänligt påpekande av intendent Magnus Olausson, Nationalmuseum).

Av bevarade svenska möbler med lackmålning är byråar ovanliga. Det är därför inte utan problem att försöka göra en datering av museets byrå, helst som byråar av denna form och konstruktion tillverkats under mer än ett kvarts sekel. En jämförelse med en mer frekvent föremålsgrupp, de lackmålade golvursfödralen, erbjuder

dock en god hjälp. Här förekommer samma typ av genremässiga landskapsbilder, och genom den klassicerande urna, som vanligen kröner dessa för övrigt rokokosvängda fodral, kan en datering göras till den gustavianska periodens början, 1770-talet. Med få undantag finner man de ledande stockholmsurmakarnas namn på urtavlor. Vi kan därför utgå ifrån att även fodralen tillverkats i Stockholm. Det är alltså högst sannolikt att byrån utgått från en stockholmsverkstad vid samma tid.

Genom de arkivalier som bevarats från Stockholms hallrätt har vi god kännedom om de lackerare som varit verksamma här. Hallrätten var den statliga myndighet på lokal nivå som hade tillsynen över de hantverkerier som inte arbetade under skrå. Den ende mer betydande lackeraren i Stockholm vid denna tid var Jonas Klefverström. Han finns antecknad i hallrättens fabriksberättelser från 1772 då han hade tre lärlingar. Under 1770-talets senare del hade han en gesäll och fem lärlingar i tjänst, vilket antyder en verkstad av jämförelsevis stor omfattning. Man bör därför kunna tillskriva Jonas Klefverström inte bara Nordiska museets byrå utan även de kvalitativt mer betydande lackmålade golvursfodralen av denna typ.

”G. HAUPT FECIT”

I paviljongen på Svindersvik står en liten gustaviansk byrå av allra högsta kvalitet såväl tekniskt som estetiskt. Den har på fronten en storfigurig komposition i intarsia, bestående av lyra, pilkoger, lagerkrans och merkuriusstav. På byråns kortsidor utgörs dekoren av en slank antikiserande urna under en lagerfeston. Den övre lådan pryds av ett gallerverk, som fortsätter på kortsidorna och är, liksom övriga beslag, utfört i brännförgyllt brons. Faneret är av färgad björk, lönn, rosenträ, jakaranda och amarant. Under skivan av grågrön kolmårdsmarmor har man på marmorbruket, med röd fetkrita, skrivit beställarens namn, Reimers. Byrån har därför allt sedan förvärvet av Svindersvik 1950 tillskrivits snickarfamiljen Reimers.

I Stockholms snickarämbete har det funnits två snickare Reimers, far och son, båda med namnet Johan Henrik. Den äldre, verksam under rokokon, avled 1773 då sonen fortfarande var lärling på hans verkstad. En änka kunde dock driva en verkstad vidare med en kunnig gesäll som arbetsledare, och detta gjorde också

Detalj av Haupt-byrå s 41.

Dorothea Reimers i 19 år. Sonen Johan Henrik, som blev gesäll 1775, nådde inte sin mästarvärdighet förrän 1789, och man har därför ansett att byrån, som är av höggustaviansk typ, bör ha tillverkats vid änkeverkstaden.

Byrån visar mycket nära släktskap med arbeten av Georg Haupt, den gustavianska stilens mest berömde företrädare. Formen på Svindersviks-byrån med de svagt rokokosvängda benen, samt praktiskt taget varje detalj i ornamentiken, kan nämligen föras tillbaka på möbler av Haupt. Intarsiakompositionen på fronten finns nästan identisk på ett golvursfodral signerat av Haupt 1782 (nu i Nationalmuseum) och tillverkat för hertig Carl. Gavlarnas urnor har hämtats från en till byrå maskerad pagesäng på Drottningholms slott, vilken sannolikt är ett arbete från Haupt's första tid i Sverige efter hemkomsten 1769. Likaså har alla på byrån förekommande bronsbeslag använts av Haupt redan på 1770-talet.

Även om hela den dekorativa apparaten sålunda går att föra tillbaka på arbeten av Haupt, så är kompositionen som helhet inte känd hos honom. Utan att beskylla Haupt för fantasilöshet, så varierar han precis som andra snickare med framgång ett relativt begränsat ornamentförråd. Hans stora styrka ligger framför allt på det snickeritekniska planet.

Ingen tidigare känd byrå av Haupt har denna stora, mjukt sammanflätade komposition på fronten, och gallerfrisen känns inte heller igen från likartade arbeten. Haupt använde sig på denna

plats genomgående av två olika bronsfriser, löpande hund och bandfläta. Gallerfrisen har Haupt använt vid ett par tillfällen, men i andra sammanhang. Byrån kunde därför sägas vara hauptsks, men inte i Haupts eget manér.

Som förarbete till denna artikel var det därför nödvändigt att göra en ordentlig arkivundersökning av den Reimerska änkeverkstaden i hopp om att finna någon personell kontakt mellan denna och Haupts verkstad. Det är ett vedertaget antagande att stilar och ornament spreds mellan verkstäderna genom de ambulerande gesällerna eller med hjälp av lärningar, som efter avlagt gesällprov sökte sig till annan verkstad och kunde ha ränseln full av skisser från sin utbildningstid. Haupts verkstad är väl känd vad avser lärningar och gesäller, och det gällde därför att i arkivaliska förteckningar över änkan Reimers verkstad återfinna någon av Haupts anställda. Denne kunde då tänkas efter eget huvud ha sammanställt ornament, som han tillägnat sig hos Haupt. Men allt sökande var förgäves.

Det framstod snart som mest sannolikt att byrån inte hade något med Reimers att göra, och att påskriften under skivan kunde vara en feltolkning. Skriften blir ofta otydlig på det vanligen mycket grovhuggna underlaget. Tillsammans med museets möbelkonserverator och dennes medhjälpare, och beväpnade med en stark ficklampa, för vi därför ut till Svindersvik för att ordentligt syna skivans påskrift. Den visade sig vara mycket klart och tydligt märkt "Reimers".

I nästa ögonblick blev det en nästan chockartad upplevelse när ljusstrålen, som svepte över byrån, på nedre lådan träffade de ingraverade och vaxfyllda bokstäverna. Vi läste "G Haupt fecit" – G Haupt har gjort denna!

Det kan tyckas svårt att förklara att en signerad möbel av Georg Haupt fått stå oupptäckt på ett museum i över 40 år. Men byrån är inte på något sätt typisk för Haupt, tvärtom talade allt för att en lärjunge till honom, frigjord från mästarens stramare stil, kunde ha arbetat vidare på hans ornamentala stilgods. Signeringen är dessutom knappast synlig annat än i skarp belysning.

En datering av denna byrå bör utgå från golvuret för hertig Carl från 1782, där såväl gallerfrisen som intarsiakompositionen förekommer. En i någon mån besläktad komposition finner man i en sekretär "en armoire" från 1781, nu på Finlands Nationalmuseum i Helsingfors. En trolig tillkomsttid för byrån på Svindersvik blir därmed 1780–1784. Det senare årtalet är Haupts dödsår, efter vilket denna signering knappast kan ha varit aktuell.

Att förklara skivans märkning är naturligtvis inte lätt. Det mest sannolika är att den ursprungliga skivan skadats eller gått förlorad, och att den nuvarande beställts genom Reimers d.y. något decennium senare. Detta är dock en spekulation, som givetvis aldrig kommer att kunna beläggas.

En nyupptäckt signatur har förvandlat den nätta, men svårförklarade Reimers-byrån till en Haupt-tillverkning från tidigt 1780-tal. Foto Peter Segemark

EN MÅLAD BYRÅ FRÅN FALUN

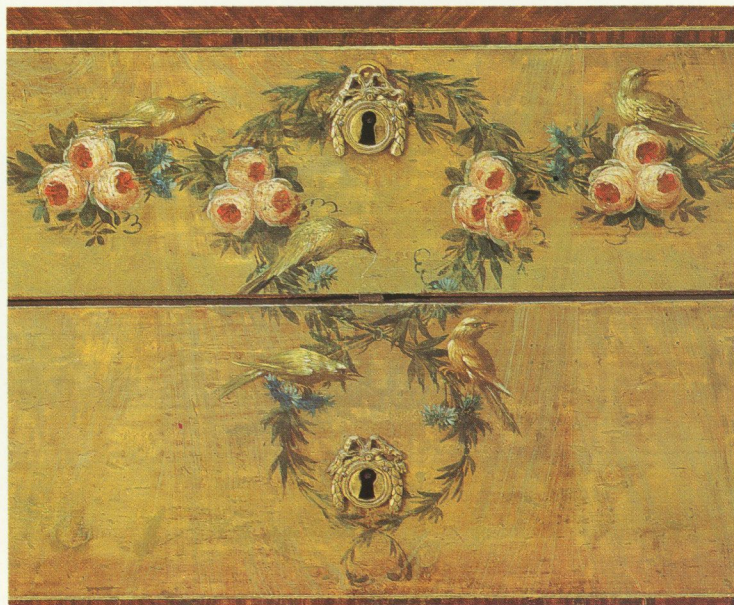
År 1945 fick Nordiska museet av Vännerna en vackert dekorationsmålade byrå av gustaviansk typ. Gåvan var betydelsefull inte bara på grund av det skickliga hantverket utan även av det skälet att så få målade byråar har sin originaldekor bevarad. Målarfärg nöts och när möbelen börjar se skamfilad ut målas den om.

Byrån är trelådig med snedställda hörn och har en marmorerad träskiva. Dekoren står mycket nära de fanerade byråarna från äldre gustaviansk tid. Fasaden är på stockholmsmanér komponerad så att de båda nedersta lådorna bildar ett gemensamt fält utan markerad skarv emellan. Dekoren utgörs här av rosengirlander, illusoriskt upphängda mellan i måleri framställda knappformiga beslag och mot en fond av likaså målade fanerimitation. Denna fond är

En målade byrå från dekorationsmålaren Nils Asplinds verkstad i Falun. Foto Peter Segemark.

Detalj av byrå på föregående sida. Foto Peter Segemark.

precis som på de fanerade byråarna indelad i tre fält. På den övre, grundare lådan inskränker sig dekoren till två kvistar med spretande blad. Dekorationen på fasaden går igen på gavlarna men i mer återhållsam form.

Det inte minst intressanta med byrån är det starka sambandet med fanermöblerna. Det råder ingen tvekan om att målaren haft möjlighet att noga studera en stockholmstillverkad byrå av högsta kvalitet. Den illusoriska effekten måste ha varit mycket stor då måleriet var nytt. Säkert lurades många att tro att det verkligen rörde sig om en fanermöbel.

Byrån är osignerad, men vi vet målarens namn. På Stockholms slott finns nämligen tre likadana byråar varav två har påskriften "målad på asplinds Wærkstad j fahlund".

Dekorationsmålaren Nils Asplind (1756–1820) var verksam i Falun, blev rådman i staden och var enligt egen uppgift "Konglig hofmålare". Han var född i Harakers socken i Västmanland. Sannolikt har han gått i lära i Stockholm hos en ornamentmålare eller lackerare. Han lämnar själv uppgiften att han också tillbringat någon tid vid Konstakademien. Asplind var således tämligen välutbildad när han 1783 sökte sig till Falun. Två år senare fick han av

hallrätten i Falun tillstånd att etablera sig som ornamentmålare.

Asplind blev en uppskattad inredningsdekoratör och var verksam på flera herrgårdar i Dalarna och Gästrikland. Han har framför allt gått till eftervärlden som tillverkare av en stor mängd små fällbord på tregrenad fot, tillkomna på 1800-talet. Alla är svartmålade och har olika motiv på skivan. Nordiska museet har två sådana bord, skänkta av Vännerna 1936 (inv.nr 203.907-8). Borden är daterade 1814 och dekorerade med frukt- och blomstilleben.

Asplind har haft en varierad tillverkning. Klockfödral och skrin är kända, och i museets samlingar finns även ett ormspel som bär hans tillverkaretikett. Från en senare period än Vännernas byrå finns sengustavianska byråar, enkelt mahognymålade med översta lådan dekorerad med parställda gripar och yvig akantusornamentik.

Om titeln "kunglig hovmålare" hade sin grund i någon utnämning är väl osäkert, men Asplind har faktiskt levererat ett rätt stort antal möbler till de kungliga slotten. Byråarna på Stockholms slott är nämnda, men därtill finns många av hans fällbord på Gripsholm och Rosersberg.

Det har antagits att dessa för en hantverkare i landsorten rätt ovanliga beställningar förmedlats av den år 1790 tillträdande landshövdingen i Falun, Johan Magnus af Nordin. För honom utförde Asplind året därpå omfattande inredningsarbeten, så han bör väl ha lärt känna Asplinds kompetens.

Kontakten med af Nordin förklarar dock inte de tre byråarna på Stockholms slott. Sådana höggustavianska möbler var ganska säkert gångbara i Falun på 1790-talet, men knappast i Stockholm. Här hade redan under 1780-talets senare hälft en kyligare, mer antikvurmande stil gjort sig gällande. Det är därför knappast troligt att man från Stockholm på 1790-talet vänt sig till Falun för att köpa dessa då något omoderna möbler. Byråarna på Stockholms slott, liksom Vännernas byrå, bör därför tillhöra 1780-talet. Asplinds kontakt med Stockholm måste då ha gått via någon annan kanal, som vi idag inte känner till, men som kanske stammar från hans egen utbildningstid i huvudstaden.

Efter trettiofem verksamma år avled Nils Asplind på föråret 1820, och därmed upphörde den verkstad som, med hans egna ord, länge betjänat de herrskapsfolk "som älskadt konsten i någon högd".

Ett av Asplinds fällbord med frukt- och blomstilleben från 1814. Foto Peter Segemark.

